

РОЗДІЛ 4. ТЕОРІЯ І МЕТОДИКА ВИХОВАННЯ

КОМПЕТЕНТІСНИЙ ПІДХІД У МИСТЕЦЬКІЙ ОСВІТІ COMPETENCE APPROACH IN ART EDUCATION

Стаття присвячена висвітленню сутності компетентнісного підходу в мистецькій освіті. Проаналізовані життєві компетентності під час навчання мистецьких дисциплін. Розкривається компетентнісний потенціал мистецької освіти, в який закладено вектори досягнення зазначених компетентностей через художнє пізнання. Розглядаються цінності мистецтва, що є основою духовного становлення. Акцентовується увага на навчальному предметі «Мистецтво», вивчення якого активно сприяє формуванню компетентності обізнаності та самовираження у сфері культури.

Ключові слова: компетентнісний підхід, мистецька освіта, духовність, соціокультурні процеси, компетентнісний потенціал.

познание. Рассматриваются ценности искусства, составляющие основу духовного становления. Акцентируется внимание на учебном предмете «Искусство», изучение которого активно способствует формированию компетентности осведомленности и самовыражения в сфере культуры.

Ключевые слова: компетентностный подход, художественное образование, духовность, социокультурные процессы, компетентностный потенциал.

The article is devoted to competence approach in art education essence highlighting. Life competences in the teaching of artistic disciplines are analyzed. Art education competence potential, in which the vectors of specified competencies achievement through artistic knowledge are laid, is revealed. The values of art that form the spiritual formation basis are considered. Attention is focused on the academic subject "Art", the study of which actively contributes to the competence of awareness and self-expression in the field of culture formation.

Key words: competence approach, art education, spirituality, social and cultural processes, competence potential.

УДК 37.016:7

Базилевська О.О.,
канд. пед. наук,
старший викладач кафедри загальної,
спеціальної педагогіки,
реабілітації та інклюзивної освіти
КЗВО «Дніпровська академія
неперервної освіти»
Дніпровської обласної ради

Статья посвящена освещению сущности компетентностного подхода в художественном образовании. Проанализированы жизненные компетентности при обучении художественных дисциплин. Раскрывается компетентностный потенциал художественного образования, в который заложены векторы достижения указанных компетентностей через художественное

Постановка проблеми у загальному вигляді.

Одним із основних напрямів навчально-виховного процесу в закладах загальної середньої освіти є запровадження компетентнісного підходу. У концептуальних засадах мистецької освіти детермінують соціокультурні процеси. Мистецька освіта, крім того, що продовжує виконувати притаманне їй завдання художнього та загальноестетичного розвитку особистості, значною мірою акцентує свою значущість у формуванні її як творця культури життя в цілому – в усіх сферах, що якнайкраще сприяє самопізнанню, необхідному сучасній людині в її пошуках духовності.

За визначенням С. Кримського, духовність – «завжди ціннісне домобудівництво особистості. Це той безкінечний шлях до формування свого внутрішнього світу, що дає можливість людині не залежати повністю від контексту, зовнішнього життя, тобто залишатися вірною собі... Духовність – спосіб життя... Людина – істота вертикальна. Її життя вимірюється не кількістю років, а ступенями ціннісного сходження». Апелюючи до імперативу І. Канта («особистість не може бути засобом ні для чого – ні для праці, ні для насолоди; особистість – самоціль»), С. Кримський доповнив його твердженням: «Особистість не може бути об'єктом, тобто тим, що протистоїть людині, а лише суб'єктом» [3]. Безумовно, нині потрібні такі особистості, які вмотиво-

вані бути суб'єктами всіх процесів, що охоплюють їх самих, їхнє оточення; ширше – суб'єктами, які вмотивовані до самореалізації в духовних пошуках себе й упевнені у своїй спроможності бути такими суб'єктами. Чи усвідомлює мистецька освіта завдання, що постають перед нею? Основне навантаження покладається на загальну мистецьку освіту, тобто ту ланку системи, яка охоплює все суспільство, оскільки є обов'язковою для всіх дітей – учнів закладів загальної середньої освіти, що занурені в складний художньо-освітній простір (уроки мистецьких дисциплін у школі та позаурочне життя), підпорядковані педагогічному керуванню з його специфічними завданнями, а також відчують і гостро та інколи непередбачувано реагують на впливи потужних стихійних інформаційних потоків.

Нині ця освітня сфера позиціонується як універсальний естетико-виховний і особистісно-розвивальний складник освіти, що зумовлює погляд на педагогіку мистецтва також як на універсальний чинник цілісного розвитку особистості. Це об'єктивно закладено в художньо-образній природі мистецтва як палітри його різних видів, пізнання яких базується на переживанні й утворенні через переживання цінностей особистості, яка пізнає мистецькі твори через сприймання, занурення в процес створення власних художніх образів, їх

оцінювання й вироблення ставлення до творів тощо. Саме цінності, що утворюються на підґрунті розвитку художньої емпатії та рефлексії пізнаного, є основою духовного становлення. Звернімо увагу на уточнення О. Киричука стосовно ціннісного фундаменту духовності: духовність – це «системне психічне утворення й вище породження людини, специфічно людська риса, що репрезентується її ціннісно-смісловою свідомістю, на відміну від понятійно-логічної» [1, с. 146]. Зміни, на які очікує суспільство, зокрема й від мистецької освітньої галузі, зафіксовано в низці документів проекту «Нова українська школа» [4; 5], стрижневою ідеєю якого є реалізація її компетентнісного потенціалу у векторах формування комплексу ключових життєвих компетентностей. Але об'єктивні труднощі зростання особистості, зумовлені швидкою зміною реалій, вимагають і від учителя мобільності в конструктивно-практичному реагуванні на різноманітні ситуації в художньо-інформаційному просторі, а далі – оволодіння ним інноваційними (адекватними часу) педагогічними технологіями, методиками, прийомами, тобто компетентності у формуванні цілісної особистості учня, який також (як передбачено завданнями реформування освіти) буде компетентним у творенні свого життя.

Мета статті – висвітлити сутність компетентнісного підходу в мистецькій освіті.

Виклад основного матеріалу. Так, у світовому досвіді склалося розуміння компетентності як інтегрованого результату освіти, присвоєного особистістю.

Таке досягнення передбачає зміщення акцентів із накопичення нормативно визначених знань, умінь і навичок на вироблення й розвиток умінь діяти, застосовувати досвід у проблемних умовах (коли, наприклад, є неповні умови задачі, дефіцит інформації про щось; обмаль часу для розгорнутого пошуку відповіді; коли невідомі причинно-наслідкові зв'язки, коли не спрацюють типові варіанти рішення тощо). Саме тоді створюються умови для включення механізмів компетентності (здатності діяти в конкретних умовах) і мотивів досягти результату.

Компетентність часто тлумачать через установлені поняття: «здатність до...», «комплекс умінь», «готовність до...», «знання в дії», «спроможність», «індивідуально-особистісна рефлексивна функція» та ін. Як впливає із зазначеного вище, компетентність – цілісна, тобто ні знання, ні вміння, ні досвід діяльності самі по собі не є компетентністю.

Компетентності дозволяють усунути суперечливості між засвоєними теоретичними відомостями та їх використанням для розв'язання конкретних життєвих задач:

- уміти розрізняти об'єкти, ознаки, властивості;
- аналізувати й пояснювати причини й наслідки подій, учинків, явищ;

- створювати тексти, вироби, проекти;
- висловлювати ставлення до подій, власних і чужих учинків;

– брати участь у колективних справах, у розв'язанні навчальних завдань; оцінювати вчинки, різні моделі поведінки й ін.;

- користуватися певними предметами й ін.

До ознак ключових компетентностей належать такі: поліфункціональність; надпредметність; міждисциплінарність; багатокомпонентність; спрямування на формування критичного мислення, рефлексії, визначення власної позиції. Ключові компетентності пов'язують воедино особистісне й соціальне в освіті, відображають комплексне оволодіння сукупністю способів діяльності, що створює передумови для розроблення індикаторів їх вимірювання; вони виявляються не взагалі, а в конкретній справі чи ситуації; набуваються молоддю людиною не лише під час вивчення предметів, але й засобами неформальної освіти, впливу середовища тощо [6].

У Концепції викладені ключові компетентності, визначені «Рекомендаціями Європейського парламенту та Ради Європи щодо формування ключових компетентностей освіти впродовж життя» (18.12.2006 р.).

До них належать такі: спілкування державною (із рідною в разі відмінності) мовою; спілкування іноземними мовами; математична компетентність; основні компетентності в природничих науках і технологіях; інформаційно-цифрова компетентність; уміння вчитися впродовж життя; ініціативність і підприємливість; соціальна та громадська компетентність; обізнаність і самовираження у сфері культури; екологічна грамотність і здорове життя [7; 8].

За формулою Нової української школи наскрізне застосування інформаційно-комунікаційних технологій в освітньому процесі й управлінні закладами освіти й системою освіти має стати інструментом забезпечення успіху нової української школи. Запровадження інформаційно-комунікаційних технологій в освітній галузі має перейти від одноразових проектів у системний процес, який охоплює всі види діяльності. Інформаційно-комунікаційні технології суттєво розширяють можливості педагога, оптимізують управлінські процеси, формуючи в учня важливі для нашого сторіччя технологічні компетентності.

В Україні, як і в усьому світі, набирає ваги так зване покоління «дітей тисячоліття», які народилися між 1990 і 2000 роками. Їхні погляди, спосіб життя кардинально відрізняються від старших поколінь. Досить поглянути на організацію офісів провідних технологічних корпорацій, щоб зрозуміти, на що орієнтується креативний клас, який визначає обличчя сучасної економіки. Для них немає чіткого розмежування між роботою, навчан-

ням і відпочинком. Робота не обов'язково має бути серйозною й нудною. Життя для них – це постійне творення, гармонія між зароблянням коштів, пізнанням нового, самовдосконаленням, грою та розвагою.

На підході нове покоління «дітей тисячоліття». Сучасні діти значно відрізняються від попередніх поколінь. Вони не обов'язково будуть поділяти погляди старших. Яке життя оберуть сьогоднішні першокласники? Якою б не була відповідь, майбутнім поколінням українців маємо запропонувати школу, яка буде для них сучасною.

Сучасний світ складний. Дитині недостатньо дати лише знання. Важливо навчити користуватися ними. Знання та вміння, пов'язані з ціннісними орієнтирами учня, формують його життєві компетентності, потрібні для успішної самореалізації в житті, навчанні та праці.

Отже, в компетентнісний потенціал мистецької освіти також закладено вектори досягнення всього кола зазначених компетентностей через художнє пізнання. Суть компетентнісного підходу полягає в чіткому розумінні того, які саме риси може оптимально розвинути художнє пізнання, спілкування дитини з мистецтвом тощо для розвитку інших компетентностей цілісної особистості. Ідеться про доцільність орієнтування на весь комплекс життєвих компетентностей під час навчання мистецьких дисциплін.

Важливість формування ключових компетентностей є незаперечною, і тому педагог має системно приділяти увагу їх формуванню, але застосовувати свій методичний інструментарій педагогічно доцільно не тільки в контексті реалізації завдань предмета «Мистецтво».

Зокрема, компетентність спілкування рідною мовою ефективно формується в процесі аналізу, обговорення, виконання творів мистецтва. У цьому контексті вчитель має привчати учнів висловлюватися тільки рідною мовою, спрямовувати їх увагу на влучність формулювань, правильність і чіткість вимови тощо.

Усвідомленість і розуміння текстів вокальних творів іноземною мовою (знайомою підліткам), правильність вимови – важливий прояв компетентності спілкування іноземними мовами.

Так, формування здатності підприємливості учня передусім передбачає необхідний у будь-якій професії розвиток креативного потенціалу (тобто розкриття внутрішньої спонуки до творчості), гнучкості й реактивності мислення тощо. Але ж, наприклад, така діяльність учня на уроці музики чи образотворчого мистецтва, як експериментування під час художньо-практичної творчості зі звуками, ритмами, тембрами, фарбами, формами, пластиною, конструювання образів тощо, інтерпретація художніх творів високого звучання, що завжди припускає відкритість, певну недовершеність,

неоднозначність трактувань, – усе це якнайкраще й розвиває зазначені якості в учнів.

Компетентність «ініціативність і підприємливість» означає здатність особи втілювати задуми в життя. Вона охоплює такі аспекти, як креативність, потяг до інновацій і вміння ризикувати, а також здатність планувати заходи й реалізовувати їх, що є основоположним й мистецтві, а розвиток творчого мислення є одним із компонентів підприємницької компетентності, що також розвивається в процесі образотворчої діяльності.

Без інформаційно-комунікативних технологій не мисляться сучасні мистецькі процеси й уроки мистецтва. Ідеться не лише про пошук і поширення різноманітних художніх текстів у соціальних мережах, використання інформаційно-комунікаційних технологій на уроках для більш емоційного й оперативного ознайомлення учнів із художніми явищами, створення електронних засобів навчання тощо. Скоріше, ідеться про народження нових мистецьких жанрів, засобів художньої виразності, способів саме мистецької комунікації в інформаційному просторі, що передбачає й має спиратися на інформаційно-цифрову грамотність і вчителя, і учнів.

Специфіка інформаційно-культурного простору сьогодні з глобальним поширенням масмедіа активізує широкий спектр естетичних факторів впливу на особистість (звук, відео, анімація, комп'ютерна графіка тощо), тому сучасні школярі частіше сприймають не просто окремо музичні чи візуальні образи, а різноманітні форми їх взаємодії. Ці об'єктивні соціокультурні реалії стимулюють в учнів появу психологічного феномена синестезії – міжсенсорних асоціацій, зокрема звуково-візуальних. Інтеграція естетичної інформації тією чи іншою мірою спонтанно відбувається на рівні підсвідомості дитини, незалежно від зусиль учителів, але застосування інтегративних навчально-виховних засобів і технологій спрямовувало б цей процес, перетворюючи його зі стихійного на педагогічно керований.

За умови технічного забезпечення для реалізації художніх потреб учнів у пізнанні та творенні мистецтва доцільно використовувати сучасні цифрові технології; у цій діяльності знадобиться інформаційно-цифрова компетентність.

Наскрізне застосування інформаційно-комунікаційних технологій в освітньому процесі має стати інструментом забезпечення успіху Нової школи, таким чином формуючи в учня важливі для нашого сторіччя технологічні компетентності.

За потреби на уроках мистецтва застосовуються обчислювальні вміння, що потребують точних вимірювань (наприклад, для створення об'ємно-просторових, площинних художніх образів), або знання із природничих наук (акустики, оптики, хімії тощо) для відтворення довілля та

явищ природи засобами мистецтва. У цьому виявляється необхідність застосування математичної компетентності й основних компетентностей у природничих науках і технологіях.

Уміння вчитися в мистецькій освіті передбачає також самостійне послідовне виконання основних етапів образотворчої діяльності: задум, пошук засобів і способів його здійснення, розв'язання завдання (виконавча частина практичної діяльності), самоаналіз і результат роботи.

Оскільки учень раніше набуває самостійності через поетапність і поступовість співпраці з учителем, то більше уваги доцільно приділити показу вчителем виконання практичного завдання як важливого рефлексивного компонента образотворчого мистецтва, що вимагає урахування рівня знань і вмінь самого вчителя.

Формування в учнів уміння самостійно вчитися, опанування ними технологій здобуття знань упродовж усього життя може здійснюватися цілеспрямовано в процесі навчання мистецтва. Успіх цього процесу багато в чому залежить від бажання школяра, прагнення, інтересу до мистецтва, потреби в діяльності, тобто від наявності позитивних мотивів навчання.

В аналогічний спосіб варто проаналізувати «присутність» усіх компетентностей у мистецькій освіті, уникаючи прямолінійної дотичності. Надзвичайно суттєвою позицією реагування вчителя на зміни є оперативність його орієнтування в мистецьких уподобаннях школярів [2], зокрема в тому бурхливому й неоднозначному субкультурному контексті, який є значущим для них. Це не означає, що вчитель має знижувати планку в ознайомленні учнів із високохудожніми творами академічного мистецтва, класики чи переймати вподобання школярів, штучно відмовляючись від власних. Ідеться саме про орієнтування й про вміння вести діалог і налаштовувати учнів на нього, насамперед через зіставлення близького для дитини й «вічного», але поки не дуже емоційно пережитого нею; не через уникання, а саме через загострення дискусійності субкультури, при тому, що визнається художня цінність певних явищ. Це матиме подвійний ефект, оскільки спрямовується на формування критичного мислення, здатність самооцінки, націлює на пізнання свого внутрішнього світу. Нарешті (четверта позиція), сучасність як ніколи вимагає від учителя усвідомлення дуже простої тези: ціль освіти – не знання, яке має засвоїти учень, а сам учень, який опанує знання, що найбільшою мірою стосується педагогіки мистецтва. А якщо ж ціль – Людина, а ще точніше – «Я – щаслива людина», то й змістом уроків мистецтва є не стільки мистецьке явище, скільки те, як змінюється здатність художнього пізнання учня; ще точніше – як удосконалюється

його здатність самопізнання й самотворення через пізнання мистецтва. Оскільки це неодмінно відбувається через звичні для всіх види мистецької діяльності (сприймання й інтерпретацію творів, художньо-практичну творчість, спілкування з мистецтвом і з приводу мистецтва), то вдосконалення видів мистецької діяльності й усвідомлення учнем власних перспектив щодо їх здійснення й перебирає на себе «змістові» акценти. У сукупності саме через це забезпечується опанування учнями знань про мистецтво, а особливо – про себе в художньому просторі, тобто відбувається самопізнання через проживання й утворення цінностей як свідомо вибудований шлях до духовної досконалості.

Висновки. Сучасне суспільство висуває перед школою багато викликів, із-поміж яких – формування вмінь і якостей особистості, які будуть їй необхідними в дорослому житті. На уроках мистецтва ці якості також слід системно формувати, акцентуючи педагогічну увагу в процесі навчання. Це формування в учнів уміння виявляти власні художні інтереси та потреби; уміння планувати й організовувати свій час для пізнання, сприймання, творення мистецтва чи самовираження через мистецтво; раціонально використовувати час для задоволення культурних потреб, здобувати, опрацьовувати мистецьку інформацію тощо; не боятися пропонувати нові ідеї, шляхи їх художнього розв'язання, презентувати власні творчі досягнення, ефективно співпрацювати в команді для реалізації громадських мистецьких проєктів і естетизації середовища; застосовувати мистецький досвід для вираження емоцій, почуттів, переживань і корекції власного емоційного стану. Наявність цих умінь і якостей свідчить про сформованість в учнів компетентностей уміння вчитися впродовж життя; ініціативності й підприємливості; соціальної та громадянської, екологічної грамотності й здорового життя.

Навчальний предмет «Мистецтво» активно сприяє формуванню компетентності обізнаності та самовираження у сфері культури, адже в процесі опанування мистецтва учні вчать орієнтуватися в культурному розмаїтті на основі українських і зарубіжних творів мистецтва, у результаті чого в підлітків формується розуміння загальнолюдських, естетичних і художніх цінностей, транслятором яких є мистецтво; усвідомлення української культурної ідентичності, виявлення шани до мистецького надбання українського народу й гордості за нього, пропагування національної культури через власну художньо-творчу діяльність; усвідомлення необхідності збереження художнього надбання людства. Тому саме на ці вміння та якості важливо спрямовувати педагогічну увагу в процесі опанування учнями мистецтва.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Киричук О. Духовно-катарсична активність особи як фактор її життєтворчості. Обдарована особистість: пошук, розвиток, допомога. Київ: Гнозис, 1998. С. 143–149.
2. Комаровська О. Запити мистецької освіти майбутнього: до проблеми рефлексії дефінітивного поля. Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді. Вип. 20 (1). 2016. С. 242–252.
3. Кримський С. Принцип духовності ХХ століття: лекція в Києво-Могилянській академії. Відеозапис, 2002.
4. Нова українська школа. Концептуальні засади реформування середньої школи / упоряд. Л. Гриневич, О. Елькін, С. Калашнікова та ін.; заг. ред. М. Грищенко. МОН. 2016. 40 с.
5. Нова українська школа: основи Стандарту освіти. Львів, 2016. 64 с.
6. Початкова школа. 2010. № 9.
7. URL: <http://mon.gov.ua/activity/education/zagalnaserednya/uasch2016/konczepczyia.html>.
8. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=dS84FjhsMel>.